

DANIEL SOLANDERS ÅTERKOMST TILL PITEÅ GAMMELSTAD

- Per Tingbrand -

En anmärkningsvärd händelse i Pitebygdens historia ägde rum söndagen den 31 oktober 1999, när konstnären Sture Berglunds¹ vackra monument över PSS postumt invalde hedersmedlem, benämnt Solanders stenar och utfört av stenhuggaren Sven-Erik Bryggman, avtäcktes i Solanderparken i Piteå Gammelstad eller Öjebyn, som platsen kallas i vår tid. Därvid hade övertecknad privilegiet att få avtäcka monumentet och åtskilligt rörd höll jag därefter följande tal. Eftersom Solander blev Sveriges förste världsomseglare vill även Piteå SS hylla hans minne genom att här i Sjörollan nu återge talet *in extenso*.

TAL

vid invigning av minnessten över Daniel Solander i Solanderparken i Öjebyn söndagen den 31 oktober 1999.

Här i Öjebyn, eller Piteå Gammelstad som det då hette, föddes den 19 februari 1733 Daniel Solander, en av *blomsterkungen* Linnés främsta lärjungar, internationellt erkänd vetenskapsman och även känd som Sveriges förste världsomseglare. Hans föräldrar var dåvarande konrektorn i Piteå trivialskola, sedermera kyrkoherden i Piteå församling, Carl Solander, och dennes hustru Magdalena Bostadia Solander. Deras son skulle komma att växa upp här i Piteå och sedermera utvecklas i Uppsala och London till en vida aktad naturvetenskapsman.

Inför förestående millennieskifte har nu 266 år förflutit sedan denne bygdens store son första gången såg dagens ljus. Dessvärre avled han i London i följd av hjärnblödning redan den 13 maj 1782, en alltför tidig död vid blott 49 års ålder. Eftersom Solander lämnat Sverige redan 1760 och aldrig återvände till fosterlandet kom det att dröja mer än två sekler innan han även i hemlandet intagit sin rättmätiga plats. I vår tid nämns han med största respekt i de flesta idé- och lärdomshistoriska sammanhang som en av vårt lands mest framstående vetenskapsmän genom tiderna.

¹ Tidigare medlem av PSS med dels en ekkoster dels en IF-båt, båda lystrande till namnet *Kajsa*.

Solander blev i England en sannskyldig *apostel* för Linnés revolutionerande system för klassificering av växter, djur och mineraler, *Systema Naturae*. När han sedan jämte sin förtrogne vän och mecenat Joseph Banks kom att medfölja sjöfararen James Cook under dennes första världsomsegling med HM Bark *Endeavour* 1768-1771 var hans lycka gjord i den anglosaxiska världen. När skeppet efter nära tre års bortovaro slutligen återvände till England hade av dess besättning om ursprungliga 94 man hela 38 man dukat under i olyckor, sjukdomar och strapatser.

Vi bör komma ihåg att en jorden runtsegling genom södra halvklotets okända farvatten ännu under slutet av 1700-talet innebar idel nya geografiska upptäckter och möten - för att inte säga frontala kollisioner - med för västerlänningar helt okända kulturer. För att få sina rätta proportioner bör därför Solanders upplevelser under seglatsen på andra sidan jordklotet jämföras med nutida astronauters återkomst från yttre rymden. Den hemvändande besättningens intryck och berättelser från Söderhavets mångskiftande övärld, från våra antipoder vid Nya Zeeland och från *baksidan* av Nya Holland - först några årtionden senare kallat Australien - kittlade allmänhetens nyfikenhet på samma sätt och skapade motsvarande sensationer.

Sina första främmande språk hade Solander tillägnat sig i Piteå trivialskola och redan där hade en markant språklig begåvning dokumenterats. Han nyttjades sålunda av Cook som tolk i den då kända civilisationens utmarker. Denna bygds ädla tungomål - Pitmålet - kanske ej talades i Söderhavet, på Nya Zeeland och i Nya Holland riktigt lika tidigt som engelska språket men det är frestande att tänka sig att Solander inför åsynen av kängurun i Australien kan ha brustit ut i *vo jär heina for na?* innan han nedtecknade den veterligen allra första vetenskapliga beskrivningen av kängurun på latin, som var den tidens vetenskapliga språk.

När skeppet återvände till England medfördes 30 300 växter representerande 3 607 olika arter, varav omkring 110 växtsläkten och 1400 arter var helt nya för vetenskapen. Av hemförda fiskar var på motsvarande sätt 222 arter tidigare helt okända. Även mängder av fåglar, snäckor och mollusker hemfördes. Solander hade under expeditionens gång förberett floror för de främmande länderna och andra för naturvetenskapen värdefulla manuskript. Att merparten därav på grund av olyckliga omständigheter aldrig kom att publiceras födde en myt om hans medfödda lättja. En orättvis myt som först i vår tid krossats och ersatts av ett oreserverat erkännande av Solanders stora betydelse som botaniker och zoolog. På södra halvklotet nämns han numera ofta som *the Father of Pacific Botany*, d v s fadern till stillahavsbackenets flora.

Alltför länge har Solander varit ett vida större namn på södra halvklotet än här hemma i Sverige. Den hittills enda biografien i bokform om Solanders liv har också utkommit i Australien. Jag tänker här på min gode vän Dr Edward Duyker i Sydney och dennes utmärkta bok *Nature's Argonaut - Daniel Solander 1733-1782*, som utkom 1998 och delvis bygger på en 1995 utgiven brevsamling av 185 brev till, från och om den store Pitesonen. Bägge dessa verk utgavs av Melbourne University Press. Dr Duyker har bett mig att i detta sammanhang framföra hans allra bästa välgångsönskningar till alla Solandervänner i Piteå i allmänhet och till Solanderföreningens medlemmar i synnerhet.

Sedan 250-årsjubiléet av Solanders födelse firades här i Piteå 1983 med deltagare från sju olika länder har sakta men säkert Solanders minne vuxit sig allt starkare även i hans hemland. Som ett logiskt steg i denna ökade insikt om Solanders betydelse har numera Solanderföreningen tillkommit. Jag lyckönskar av allt mitt hjärta denna förening till att ha åstadkommit detta Solandermonument - *Solanders stenar* - i Solanderparken, vari allehanda med Solander förknippade växter kommer att planteras. I anslutning till denna park har föreningen förvärvat

Solandergården, vari kommer att bedrivas kursverksamhet, visas utställningar m m för att sprida kännedom om Pitesonens insatser i vetenskapens tjänst och därigenom hedra hans minne.

Slutligen föreställer jag mig att Solander – i vilken dimension han än må befinna sig – just nu tittar ner på oss från Parnassens höjder med ett förnöjsamt, allt bredare leende. Du skall veta, min käre Daniel, att jag är mycket tacksam för vad Du har givit mig under de sista 36 åren. Jag har fått se och uppleva mycket i Ditt kölvatten. Därför är det mycket tillfredsställande att, även om Dina jordiska kvarlevor ligger kvar i engelsk jord, Du nu på sätt och vis ändå kan sägas ha återvänt till det Öjebyn, som Du lämnade för snart ett kvarts millennium sedan för Din långväga vandring genom livet. Varmt välkommen hem, Daniel!

Här nedan följer en tablå över de skrifter och föredrag, som övertecknad under åren 1978-2000 presterat om och kring Daniel Solanders betydelse som naturvetenskapsman och världsomsegelare. Därigenom hoppas Sjørullan kunna uppmuntra och underlätta fortsatta forskning kring Solanders person. Om någonsin i framtiden ett längre offshore race skulle seglas i Bottenviken med PSS som arrangör så vore rimligen namnet SOLANDER RACE värt att beakta mot bakgrund av att denne Piteson faktiskt blev den allra förste svensken att segla runt jorden.

Skrifter och föredrag om DANIEL SOLANDER (1733-1782) 1978-2000

- 1978** *Kyrkoherdeson från Piteå var den förste svenske världsomsegelaren - 38 dog under den långa seglatsen i Piteå-Tidningen för onsdagen den 27 december 1978 s 10-11.*
- 1979** *DANIEL SOLANDER - den förste svenske världsomsegelaren i På Kryss & Till Rors nr 3/1979:12-15.*
- 1980** *DANIEL SOLANDER FRÅN PITEÅ - den förste svenske världsomsegelaren i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1980:54-64.*
- 1982** *Solanderplaketten i På Kryss & Till Rors nr 2/1982:20.*
- " - *1981 års vinnare av Solanderplaketten Christer och Britt hemma igen! i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1982:51-53*
- " - *Piteseglare på frimärke? i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1982:54-57.*
- 1983** *Med Carl von Linné i Piteå skärgård i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1983:85-94.*
- " - *Daniel Solander 250 år i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1983:95-108.*
- " - *Solander hedras i London! i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1983:108.*
- " - *Seglarhälsning från Queensland i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1983:119-123.*
- " - *Kapitlet Världsomsegelaren ingående s 21-116 i DANIEL SOLANDER 1733-1782, naturvetenskapsman och världsomsegelare, redigerad av Christian Gisselquist & Per Tingbrand och publicerad i anslutning till Solanders 250-årsjubileum i Piteå 1983 (1733-1983) av Piteå kommuns kulturnämnd som Skrifter 1, Piteå, 1983.*

- 1984** *Med Daniel Solander på Madeira* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1984:76-99.
- " - *August Strindberg och Daniel Solander* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1984:113-131.
- " - *DANIEL SOLANDER, Piteå's around the world pioneer* ingående s 489-498 i Archives of Natural History, volume II, part 3, utgivare Society for the History of Natural History, c/o British Museum, London, April issue 1984.
- 1985** *Med Daniel Solander till Rio de Janeiro* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1985:74-90.
- 1986** *Daniel Solander and the Pacific*; föreläsningssmanuskript avsett i kort version inför invigningen av en byst av Daniel Solander på University of Auckland den 19 februari 1986 och i fullständig version vid föreläsning inför Royal Society och Sweden - New Zealand Association i Wellington den 24 februari 1986, allt i samarbete med Sveriges ambassad i Wellington.
- " - Artikelserien *Solander och Söderhavet* i fyra delar i Piteå-Tidningen 2, 3, 7 och 8 april 1986; del 1 *Ett jordiskt paradisi* i Piteå-Tidningen för onsdagen den 2 april 1986 s 12; del 2 *12-åring siktade udden - fick en kagge rom* i Piteå-Tidningen för torsdagen den 3 april 1986 s 23; del 3 *En botanisk tummelplats* i Piteå-Tidningen för måndagen den 7 april 1986; del 4 ... *och i gryningen siktades Australien* i Piteå-Tidningen för tisdagen den 8 april 1986.
- " - *Med Daniel Solander i Eldslandet* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1986:78-88.
- 1987** *Med Daniel Solander genom Tuamotuarkipelagen* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1987:69-79.
- " - *Med Anders Sparrman till Huahine* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1987:107-123 [berör även Daniel Solander].
- " - *Daniel Solander and the Pacific*; den korta versionen av 1986 års föreläsningssmanuskript, se ovan, tryckt i Journal of the New Zealand Federation of the Historical Societies, volume 2, no 5, 1987, s 6-14.
- 1988** *Daniel Solander and Australia*, föreläsningssmanuskript inför TERRA AUSTRALIS-konferensen i Sydney i augusti 1988 till åminnelse av Australiens 200-årsjubileum (1788-1988).
- " - *Med Daniel Solander till Otaheite* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1988:67-92.
- " - *Strandhugg på Nya Zeeland* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1988:145-177.
- 1989** *Med Daniel Solander till Sällskapsöarna* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1989:169-173.
- 1990** *DANIEL SOLANDER - en världsomseglande Piteson* i Kungliga Skytteanska Samfundets Årsbok THULE 1990:7-50, vilken uppsats bygger på ett föredrag hållet inför samma akademi vid dess sammanträde den 7 februari 1989.
- " - *Med Daniel Solander till Australöarna* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1990:168-179.
- 1992** *Med Daniel Solander på Nya Zeeland* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1992:122-141.
- " - *Havsforsknings- och djuphavsfartyget DANIEL SOLANDER* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1992:142-145.
- 1993** *Med Daniel Solander till Nya Holland* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1993:156-180.

- 1994** *Med Daniel Solander till Nya Guinea* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1994:167-179.
- 1995** *DANIEL SOLANDER - Collected Correspondence 1753-1782* tillsammans med Dr Edward Duyker i Sydney; bok om 466 s (188 brev) med planscher i färg/sv v utgiven i Australien av Melbourne University Press i serien The Miegunyah Press (ISBN 0 522 84636 X); skandinavisk upplaga Scandinavian University Press (ISBN 82-00-22454-6).
- ” - *Med Daniel Solander till Holländska Ostindien* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1995:124-148.
- ” - *Daniel Solanders brev och manuskript* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1995:149. Den under åren 1983-1994 i Sjørullan löpande serien om sammanlagt 34 kommenterade Solanderbrev nedläggs med omedelbar verkan eftersom syftet med serien uppnåtts i och med att nyssnämnda bok med Solanders samlade korrespondens utkommit.
- ” - Opublicerad promemoria över släkterna Bostadius, Dyhr, Idman, Paterssen, SOLANDER och Solimontanus på engelska för samarbetet med Dr Edward Duyker i Sydney, som efter 1995 års utgåva av Solander's Collected Correspondence övergått till att utarbeta en biografi om Daniel Solander avsedd att bli den allra första biografien om Solander i bokform [*Nature's Argonaut*, Melbourne University Press, 1998, ISBN 0 522 84753 6]. *Summary of what so far has been ascertained about the Bostadius, Dyhr, Idman, Paterssen, SOLANDER and Solimontanus families with emphasis on the Solander family.*
- 1996** Minnestal över Daniel Solander (1733-1782) hållet i Piteå landsförsamlings kyrka den 29 juni 1996 i samband med Piteå stads 375-årsjubileum.
- ” - *Med Daniel Solander över Indiska Oceanen till Kapstaden* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1996:161-183.
- 1997** *Med Daniel Solander till St Helena* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1997:168-182.
- 1998** *Hemkomsten efter världsomseglingen* [berör tiden från den 12 juli 1771 till den 12 juli 1772 och särskilt förberedelserna inför Cooks andra världsomsegling] i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 1998:139-161.
- ” - *Daniel Solander (1733-1782) – ett ljus från norr.* Föredrag hållet inför lärarkåren på Strömbacka gymnasieskola den 28 maj 1998.
- 1999** Avtäckningstal hållet vid invigningen av Solandermonumentet – *Solanders stenar* – i Solanderparken i Öjebyn den 31 oktober 1999; jämte tablå över samtliga skrifter och föredrag om Solander tryckt i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 2000:???-???.
- ” - Transkription utförd 1999-11-27 av den gotiska stilen i Solanders tryckta arbete *FURIA INFERNALIS, Vermis, et ab eo concitari solitus Morbus, Descripti A DANIELE C. SOLANDER. Med. D. & Musei Britan. Lond. Praefecto.* efter originaltexten i ACTA REGIAE SOCIETATIS SCIENTIARUM UPSALIENSIS, volym 44, 1778, s 44-58, för tillämnad översättning därav genom professor emerita Astrid Stedjes försorg och därefter publikation med egna kommentarer i Kungl. Skytteanska Samfundets publikation THULE.
- 2000** *Med Daniel Solander genom Hebriderna* i Piteå Segelsällskaps Årsbok SJÖRULLAN 2000:???-???.

För Piteå SS Sjørulla 2001 planeras uppsatsen *Med Daniel Solander till Island* och för d:o 2002 *Med Daniel Solander till Orkneyöarna*.